Secțiunea 1

Bramante - San Satiro: note de călătorie

Dr. arh. Florin-Ady Rădulescu

Prezentarea actuală face parte din căutările mele dedicate artei și arhitecturii italiene. Perioada căutărilor 1992 -2014

Italia – locuri, lucruri... mai puțin știute !

Lungi sunt drumurile Italiei și multe. Oriunde ai fi, vezi istorie, simți cultură regăsești locuri știute din cărți de istoria artei și arhitecturii. Pășești pe unde au trecut personalități și caractere.

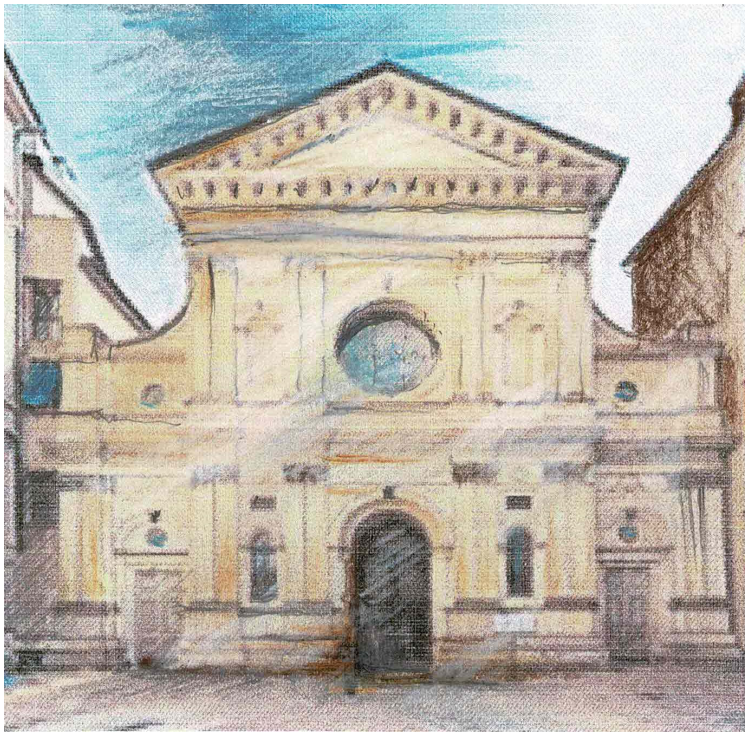
Te intrebi cum a fost ? Cum au reușit să–și ridice Romanicul, mai puțin Goticul, să-și propună Renașterea, și să-și salveze identitatea. Vă invit puțin câte puțin de-a lungul câtorva întâlniri să descoperim nu neapărat locuri comune istoriei, ci să ne plimbăm cu gândul prin locuri inedite descoperite de mine, în ultimii ani petrecuți în Italia. Vor fi întâlniri cu arcele, pietrele, bolțile, străzile, porțile și piețele Italiei.

2. PARCURSUL 2

B R A M A N T E - *Chiesa di Santa Maria presso San Satiro – Milano*

O după amiază de miercuri senină. Nu foarte rece. Decembrie ascunde încă destule surprize. Milano se apropie de asfințit. În partea cealaltă spre est, cerul este roz-vinețiu, cianotic, trecător. O ploaie scurtă și rece de decembrie trecut prin toamnă târzie.

Aglomerația turistică a centrului orașului pare să lipsească. La fel și nelipsitul turist japonez cu sofisticate aparate digitale. Așa simt urcând treptele metroului galben înspre piața Missori.

Fațada principală. Desen

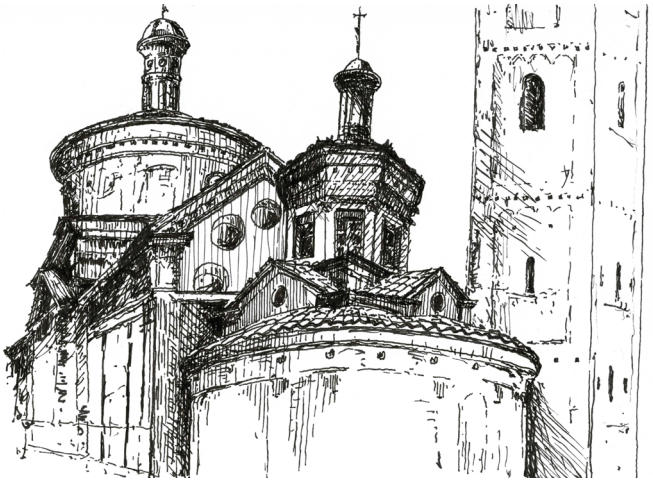
Nu întâmplător aleg o anumită ieșire a circuitului subteran, ieșirea spre via Mazzini, colț cu via Speronari, cea care mă scoate treaptă cu treaptă în locul în care pot vedea foarte bine imaginea unui loc inedit. Fațada posterioară a bisericii monument a lui Bramante. Ocolesc însă prin stânga să pot ajunge în via Torino, acolo voi găsi intrarea principală într-o curte cu grilaj la stradă.

Nu este prima oară ..De câteva ori am mai făcut acest lucru. Îmi place să mai repet momentul. Câteodată, chiar mă inspiră !. Amintiri și emoții ! Urcând scara spre suprafață ies din trecut în prezent și nu întâmplâtor din prezent în trecut..... acum....parcă retrăiesc trecutul.

Mijesc ochii, dar nu din cauza luminii, încerc să îmi imaginez aceeași piață câteva secole în urmă... calești, nobili și oameni sărmani. Clepsidra curge. Știți bine cum..... î n c e t. Acum sunt mașini, tramvaie, șmecheri, și oameni obișnuiti. Nu luați în seama comparația. Lucrurile nu par să se fi schimbat. Pe retină se suprapune secolul de abia trecut ...suntem in 2003, nu-i mare diferență.

Ma reîntorc în lumea noastra, ...adică a lor...! Încet, încet, urcând treptele apare *la campanilla,* (turnul), apoi cu totul, întregul. Mica biserică *Santa Maria – San Satiro*.

Cărămidă aparentă roșie brun închis de vreme tăcută. Mică...? nu, ... deloc, ...masivă chiar.

Ilustratie via Speronari

Ilustrație. Detaliu fațadă

Disproporționată, pare prin masivul poligonal, care de departe devine circular, cu verticalul subțire. Nu împart judecăți, nu merit să judec eu, memoria lor.

S i l a b i s e s c p ă r e r i doar în gândurile mele...

Încerc să ascund privirii mele în planul al doilea ortogonalul concepției lui Bramante.

De fapt aceasta este capodopera lui. Mândru ar fi fost *Piero della Francesca* să-i vadă altarul pictat la un singur punct de fugă pe un perete vertical. Așezarea ortogonalului de început de secol XVI, *il tardogotico* – gotic târziu, lângă poligonalul și campanila născută la 872 vechea *la basilica di Ansperto* numită astfel fiindcă terenul aparținuse și fusese lăsat prin testament de către arhiepiscopul de Milano, Ansperto di Biassono.

Dorința acestuia era aceea de a se înființa un așezământ (x e n o d o c h i u m) destinat găzduirii și îngrijirii pelegrinilor, la fel cum edificase și San Silvestru, (sediul bisericii românești ortodoxe până acum câțiva ani), mai putin cunoscut, și Sant' Ambrogio așezământ binecunoscut cu influențe carolingiene aflat în apropierea pieței Cadorna. De fapt San Satiro nu este altul decât fratele natural al lui Sant' Ambrogio vescov, cleric având bazilica denumită în același fel.

Iată, 400 de ani mai târziu în jurul anului 1242 imaginea pictată a fecioarei care ține pe Isus în brațe are parte de un miracol. Mare... Celui Mic din brațele Mariei îi curge sânge după ce un neisprăvit al acelor vremuri își înfipsese cuțitul

San Satiro vasul de botez

în imaginea pictată. Din acel moment locul devine sfânt și comun unor pelegrinaje.

De fapt, ineditul acestui monument catolic stă în faptul că neașteptat și mirat descoperi atunci când intri, că lăcașul nu are altar sau mai bine zis că nu respectă tradițional forma planimetrică cruciformă. Are forma unui "T" mare. Vinovat.... bineînțeles.... terenul rectangular, via Speronari adiacentă peretelui din spatele altarului și poziția punctelor cardinale. Dinspre via Speronari, răsare soarele.

Terenul,...dușman și prieten arhitectului. Pe la 1474 se înființează o asociație de nobili și comercianți, având ca obiectiv organizarea unor manifestări de cult, devoțiune și pregătirea construcției unui lăcaș adiacent celui construit la 872, imaginea sacră a imaginii pictate a Madonei.

Bramante, născut la 1444 (perioada lombardă a activității sale este considerată între 1470 și 1499 cu întreruperi și reîntoarceri din alți poli artistici infloritori, Florența și Roma), ajunge la Milano în anul 1477... venind dinspre Bergamo...oraș unde câțiva ani buni exercitase pictura și fresca bisericească, pentru nobilimea bergamască din Bergamo.

Pentru a înțelege momentul preluării proiectului pentru acest așezământ inedit și curios al operei acestui renascentist, ar trebui să menționez faptul că în acea perioadă provinciile actualei Italii erau delimitate de feude, seniorii, ducate, (ducatul de Milano-familia Sforza, ducatul de Mantova-familia Gonzaga) senioriile, (Firenze) sau republicile (Veneția).

Continui să privesc din exterior peretele care este de fapt motivul alegerii acestui argument. Teribil și impresionant ... cuvinte puține și sărace... momente de măreție.

Pare dinspre strada Speronari un perete de teracotă obișnuit. Pare! Nu este deloc, așa!

Și nici nu vă închipuiți ce ascunde pe partea cealaltă. Această biserică catolică de-a lungul timpului i s-au alipit alte așezăminte pe laturile de sud și vest. Puțin nenorocoasă poziția și ghinionist, maestrul Bramante... Nu vom ști niciodată cum ar fi arătat volumetria dinspre clădirile alipite fără această stradă alipită peretelui altar la interior.

Și acolo, la un moment dat s-a construit h a o t i c. Parcă recunosc cuvântul meleagurilor noastre....!

Ne mulțumim cu interiorul și cu lumină indirectă din cupolă. Soarele se mai vede încă bine și un stol de porumbei flâncănitori de aripi bătute, mă trezesc din vise. Mă scufund din nou.

Încă nu am ocolit întregul așezământ pentru a intra înăuntru, gândurile ... se rostogolesc...!

Perioada care ne frământă și ne produce fiori .....(atâtea genii într-o perioadă delimitată de timp și de spatiu contemporani între ei *Ghiberti, Bruneleschi*, *Bramante, Alberti, Leonardo da Vinci*, *Michelangelo*, și mă gândesc doar la cei mai **a c i z i** dintre ei)...

R E N A Ș T E R E A, este fructul unei dezvoltări nu numai materiale, de fapt este consecința acesteia, dar și artistice – spiritul creator crește și se dezvoltă atunci când societățile respective devin și sunt înfloritoare ....mai fusese deja așa

ceva…înaintea lor, a Romei antice, și Atenei !

Milano, concurentul nordic, al Romei. Ducatul de Milano, puternica *Familie Sforza*, puternică ca și familia Medici, toscană, agresivă, bogată, dar și iubitoare de cultură, muzică, plăceri și artă. Acum Bramante este chemat de către Lodovico di Moro *duce di Sforza*, la Milano, necunoscutul încă …. Bramante de la Bergamo. De fapt cărțile de istoria artei și arhitecturii consideră această perioadă, perioada de formare și de încercări pentru acest t i t a n.

Înainte, creația sa de început, *Il Tempietto* (il palazzo) clasicul roman colonat din Roma.

Încercare dusă bine la capăt de tânărul tenace Bramante…..între 1478 și 1483 construi întreaga biserică, marea cupolă înaltă de 25 de metri, dar și legătura vizibilă doar din exterior cu anticul așezământ. Renașterea descoperise perspectiva, (Piero della Francesca, în pictură cu perspectiva la un punct de fugă) și Bramante la fel așa că dacă s-a exersat făcând cupola (își pregătea mâna pentru San Pietro) a excelat și cu decorația interioară construind acest altar în perspectivă la un punct de fugă cu tot cu coloanele navelor laterale pictate frontal pe acest perete vertical. În spatele lui, al acestui perete, eram acum puțină vreme, în via Speronari.

În sfârșit ajung să intru, intrarea este opusă locului în care am început această poveste.

Pe cât de mareț este momentul descoperirii capodoperei interioare a lui

Bramante pe atât de simplă, dosnică, retrasă, este intrarea din Via Torino. Imediat pe stanga (aproape 100 de metri de piața del Duomo), găsești un intrând, pe dreapta o vitrină, si o placă unde în câteva fraze ești pus la curent rapid, turistic, grăbit, de ceea ce este în fața ta. O curte inchisă pe trei laturi, cea din față de fațada bisericii. O fațadă pietrificată de vremi, clasică, dăinuită de timpuri aiurea și curtată de oamenii epocii.

Intrati! Curaj! Vă rog... nu ezitați ... urmați-mă.... Nu realizezi de la început profunditatea altarului. Dar simți aceasta, când pășești simți liniștea din tălpi și greul din priviri. Din toate!

De fapt acest lucru este cel mai important moment al adevărului despre canoanele perspectivei renascentiste. Și chinul geometriei descriptive din primul an la arhitectură.

De fapt pentru unii! ... eu am adorat-o. Perspectiva fuge și se strânge cu bolți arce, coloane.

Pe peretele altarului cel drept, perete vertical suport de cupolă, cărămiziu de pe strada parcursă în spate este prelungirea întregii arhitecturi spațiale a zonei centrale de sub cupolă. Pentru mine un impact, poate alții care au văzut-o la fel sau poate, pentru alții ...nu... deloc, nimic.

Rămâi mut de uimire, de trecut, de forța cu care a creat, și a trecut maestrul Bramante de mentalitățile vremii, pe care sigur le-a întâmpinat.

Ideea genială de a se folosi de decorația interioară – pespectiva se continuă și altarul odată cu ea. Pe perete. Pictat. Un singur punct de fugă pentru că terenul pe care a așezat-o nu-i permitea prelungirea altarului. Planul construcției influențat de gotic, nava principală, două transepte laterale, zona centrală cupolată, abside

laterale, dar .. destul de ample, lipsește asa cum am mentionat deja partea finala a planului cruciform tradițional, zona altarului, v i z u a l însă există, f i z i c lipsește. Coloane de piatră, ritmate, în lateral bolți încrucișate in X .

Decorația pare seacă, nu este întâmplator.

Chiar deloc..... S-a dorit ca ochiul să fie atras de zona centrală a peretelui altar, pictat cu masa de ceremonii cu tot și cu candelabru aferent.

Probabil stau de mult așa, căci aparatul de fotografiat s-a închis singur de la ultima fotografie făcută la intrare, simt că sunt privit, întâlnesc privirea nedumerită a celui care puțin mai târziu îmi va fi ghid improvizat într-un loc unde nu se intră așa de usor.

Întâmplător, custodele....înțelege ceea ce simt privindu-l cu ochi umezi de emoție trâită, stare de spirit prin care trec uimit, mă conduce prin câteva încăperi alăturate navei principale.

Îmi atrage atenția că pardoseala de piatră pe care călcăm, este aceea feliata de către Bramante, și puțin mai încolo altă pardoseală din lemn de stejar lustruit vălurit de pași necuvântați. Tot *EL* a ales și acest lemn de pădure nordică, scandinavă, lemnul pardoselii Sacristiei.

Au trecut peste 500 de ani, și pășind simt că sunt și eu acolo...la început. Valuri de ceață semitransparentă mi se pare că ies din liniștea momentului. Și din podelele lui Bramante.

Dacă în această biserică mai intrasem și în alte dăți acum aici era chiar prima oară.

Se bucura atât de mult, ușor adus de spate vârstnicul meu custode, că există cineva care este atât de interesat de acest așezământ. Alții intră fac câteva foto și

ies grăbiți, nici măcar nu-și îndreaptă gândul spre Marele Creator care l-a împins pe Bramante spre aceasta capodoperă.

Profită de ocazie și-mi oferă dulciuri primite de dimineață de la fiica sa, cornulețe cu nucă si miere, ia o cheie mare decorată cu înfloriturи și mă invită să văd adevarata bijuterie a lui Bramante.

B a p t i s e r i u l. – Locul unde se oficia botezul catolic - construcție cilindrică, cu loje de privit pentru invitați, cu o cupolă mult mai mică și cu aceleași decorații din teracotă adosate coloanelor dar și în planul parapeților ortogonali. Va folosi același procedeu la construcția ulterioară a celebrei Santa Maria delle Grazie, locul de odihnă a Cinei cea de Taină a lui Leonardo.

Dar despre această altă capodoperă a lui Bramante într-o cu totul altă poveste.

Acest baptiseriu, **loc de botez**, se găsește în partea diametral opusă bisericii inițiale poligonale. Fotografiez, încet, multe cadre, sunt pândit de lăcomie. Promit să-l revăd și altă dată. Și pe el și pe custode. Acum întors în spațiul principal navat al bisericii, chiar că luminile lumânărilor sunt foarte puternice, cupola este mult mai întunecată, acolo sus.

Se duce timpul prin soare căzut. Difuzul capătă teren. Strălucește însă peretele miraculos în asfințitul lent de iarnă.

Formele se estompează. Decembrie își spune cuvântul calendaristic. Ce vremuri...!

Privesc altarul lui Bramante de fapt peretele d r e p t și v e r t i c a l altarul

lui Bramante. Strâng degetele de închin la frunte, ies. Simt emoția depărtării. Aș fi vrut tare mult acum în clarobscurul înserării să nu fiu singur, să fie și cei doi fii ai mei..încă foarte mici...aici...cu mine...!

Via Torino, se luptă și vâjâie de seara care se apropie. Luminile din vitrine din jur, aduc și mai aproape senzația înserării. Du-te vino, de oameni grăbiți! Câte persoane din cei care trec acum, pe lângă mine ridică capul să privească cerul?

Ridic privirea si măsor lin, cerul. Limpede. Vagi umbre de nori roz.

Foarte fleștuiți.

Sunt sfârșiți și obosiți, plecați spre orizont. **P l e c !**

Plec încet apâsând ușor asfaltul umed....încet cu timiditate de profan, cu răbdare de ucenic, cu seriozitate de calfă, ... dar până la urmă dornic de gândirea unui maestru spre absolut...

cât de departe ești ... tu ... B R A M A N T E ...!

Plăcută după amiază.... vine înserarea, bună seara,

San Donato - Milano, decembrie 2003
arhitect ady radulescu